

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО І КРИМІНОЛОГІЯ

DOI: 10.18372/2307-9061.54.14557

УДК 343.8(045)

Н. В. Коломієць,
доктор юридичних наук, доцент

ПРАВА ДИТИНИ, НАРОДЖЕНОЇ В УСТАНОВІ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ

Чернігівський національний технологічний університет
вул. Шевченка, 95, 14000, Чернігів, Україна
E-mail: kolomiyetsn@ukr.net

Мета: дослідити особливості відбування покарання вагітними жінками та жінками, які мають дітей віком до трьох років, а також права дитини, яка перебуває в установі виконання покарань разом з матір'ю. **Методи дослідження:** документального аналізу і синтезу, порівняльного аналізу, об'єктивної істини, пізнавально-аналітичний та ін. **Результати:** обґрунтування недоцільності перебування дитини поруч з матір'ю в установі виконання покарання, під час відбування нею покарання. **Обговорення:** з'ясовано, що установа виконання покарань – це не найкраще місце для виховання та тривалого часу перебування дитини, адже така установа є режимним об'єктом з конкретно визначеними правилами, виконання яких не має стосуватися дітей.

Ключові слова: установа виконання покарань; відбування покарання жінками; відбування покарання вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до трьох років; будинки дитини; Чернігівська виправна колонія № 44.

Постановка проблеми та її актуальність.

Безумовно, у разі вчинення особою будь-якого злочину, вона має бути піддана покаранню, але як бути, коли такою особою виявилася жінка, що перебуває у стані вагітності або має дитину, що не досягла трирічного віку? Загально-відомо, що економічні та соціальні негаразди в суспільстві, насамперед, вражають незахищені групи населення, до яких і відносять зазначену категорію осіб.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблема відбування покарання жінками є вкрай актуальною, враховуючи шлях нашої країни до європеїзації та гуманітаризації стандартів виконання та відбування покарань. Тому метою даної статті є дослідження особливостей відбування покарання вагітними жінками та жінками, які мають дітей віком до 3-х років, а також прав дитини, яка перебуває в установі виконання покарань разом з матір'ю на основі національного законодавства, міжнародно-правових актів та досліджень, проведених у

Чернігівській виправній колонії № 44.

Виклад основного матеріалу. За загальним правилом, передбаченим статтею 83 Кримінального кодексу України (далі – КК України), що регламентує звільнення від відбування покарання вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до трьох років, засуджені до обмеження волі або до позбавлення волі жінки, які стали вагітними або народили дітей під час відбування покарання, крім засуджених до позбавлення волі на строк більше п'яти років за умисні тяжкі та особливо тяжкі злочини, суд може звільнити від відбування покарання в межах строку, на який згідно з законом жінку може бути звільнено від роботи у зв'язку з вагітністю, пологами і до досягнення дитиною трирічного віку [1]. Застосування покарання до вагітних жінок або жінок, які народили дітей під час відбування покарання, є недоцільним, адже вагітність як специфічний фізіологічний стан, а також особливий психічний стан, що виникає вже після народження дитини, можуть завадити відбуванню покарання та досяг-

нення його мети [2]. На даний час дослідження питання утримання вагітних жінок та жінок, які народили дітей, відбуваючи покарання в умовах позбавлення волі, є надзвичайно дискусійним, оскільки знаходження дітей разом з матерями в таких місцях не передбачають наявності належних умов для адекватного розвитку малолітньої особи, які зазвичай мають інші діти.

Але ж, якщо засуджена, яка була звільнена від відбування покарання, відмовляється від дитини, передала її у дитячий будинок, зникла з місця проживання або ухиляється від виховання дитини, догляду за нею, або систематично вчинює правопорушення, що потягли за собою адміністративні стягнення і свідчать про небажання стати на шлях виправлення, суд може за поданням контролюючого органу направити засуджену для відбування покарання, призначеного за вироком [1].

Також стаття 79 КК України встановлює можливість звільнення від відбування покарання вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до семи років з випробуванням. Відповідно у разі призначення покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі вагітним жінкам або жінкам, які мають дітей віком до семи років, крім засуджених до позбавлення волі на строк більше п'яти років за тяжкі і особливо тяжкі злочини, а також за корупційні злочини, суд може звільнити таких засуджених від відбування як основного, так і додаткового покарання зі встановленням іспитового строку у межах строку, на який, згідно із законом, жінку може бути звільнено від роботи у зв'язку з вагітністю, пологами і до досягнення дитиною семирічного віку. Після закінчення іспитового строку суд, залежно від поведінки засудженої, звільняє її від покарання або направляє для відбування покарання, призначеного вироком [1].

Як було зазначено вище, незважаючи на особливе становище жінки, її можуть притягнути до кримінальної відповідальності у разі вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину. Ступінь тяжкості є критерієм класифікації злочинів, що характеризує обсяг суспільної небезпеки конкретного злочину,

який посягає на певний об'єкт, тим самим завдаючи йому майнову, фізичну, моральну чи іншу шкоду. Фактично така класифікація здійснюється за допомогою санкцій статей Особливої частини КК України. Так, відповідно до статті 12 КК України тяжкими визнаються злочини, за які передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше двадцяти п'яти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення волі на строк не більше десяти років, а особливо тяжкими злочинами є злочини, за які передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі понад двадцять п'ять тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, позбавлення волі на строк понад десять років або довічного позбавлення волі.

Виходячи з положень статті 12 КК України, можемо стверджувати, що особи жіночої статі, що вчинили злочин у стані вагітності або на час вчинення злочину мали дитину віком до 3-х років, підлягають кримінальній відповідальності за умисне вбивство (стаття 115), вбивство через необережність (передбачене ч. 2 ст. 119), посягання на життя державного чи громадського діяча, працівника правоохоронного органу, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військово-службовця, судді, народного засідателя чи присяжного у зв'язку з їх діяльністю, пов'язаною із здійсненням правосуддя, захисника чи представника особи у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги, представника іноземної держави (статті 112, 348, 379, 400, 443), умисне тяжке тілесне ушкодження (стаття 121, частина третя статей 345, 346, 350, 377, 398), умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження (стаття 122, частина друга статей 345, 346, 350, 377, 398), диверсію (стаття 113), бандитизм (стаття 257), терористичний акт (стаття 258), захоплення заручників (статті 147 і 349), крадіжку (стаття 185, частина перша статей 262, 308), грабіж (статті 186, 262, 308), розбій (стаття 187, частина третя статей 262, 308), умисне знищення або пошкодження майна (частина друга статей 194, 347, 352, 378, частини друга та третя статті 399), пошкодження шляхів сполучення і транспортних засобів (стаття 277) та низку інших злочинів передбачених КК України [1].

Особливості відбування покарання у виді позбавлення волі засудженими жінками виділені в окрему главу Кримінально-виконавчого кодексу України (далі – КВК України) – Главу 21. Питання щодо відбування покарання засудженими вагітними жінками, матерями-годувальницями і жінками, які мають дітей віком до трьох років регулюється статтею 141 КВК України.

Зважаючи на положення закріплені законодавством, зокрема, статті 141 КВК України можемо усвідомити, що держава намагається якомога краще забезпечити належні умови для зазначеної категорії жінок під час відбування ними покарання у виді позбавлення волі. Таким чином, розглянемо деякі особливості з цього приводу.

Так, відповідно до положень статті 141 КВК України при виправних колоніях, в яких відбувають покарання засуджені до позбавлення волі жінки, у разі потреби організовуються будинки дитини. Засуджені жінки мають право влаштувати в будинки дитини своїх дітей віком до трьох років. Будинки дитини при виправній колонії є дитячим закладом [3]. Наразі такі будинки дитини функціонують при Чернігівській виправній колонії № 44, Чорноморській виправній колонії № 34 та Кам'янській виправній колонії № 34. Станом на 01.12.2018 р. за офіційними даними Міністерства юстиції України в них утримувалось 25 дітей. У будинках дитини діти перебувають під опікою адміністрації дитячого закладу на повному державному забезпеченні, їм мають бути створені умови, необхідні для нормальної життєдіяльності та розвитку, а також мають забезпечити матерям та їх дітям домашню атмосферу. У разі якщо засуджена жінка не виявила бажання проживати зі своєю дитиною, їй надається можливість вільно спілкуватися з нею без обмежень. Метою діяльності будинку дитини при виправній колонії, як визначено у Типовому положенні про будинок дитини при виправній колонії затвердженого наказом Міністерства юстиції України, Міністерства охорони здоров'я України від 21.03.2013 № 500/5/219 є забезпечення реалізації права дитини на дитинство, умов, необхідних для

нормальної життєдіяльності і розвитку дитини, стабільності і безперервності стосунків дитини і матері [4]. Функціональна структура будинку дитини передбачає організацію його діяльності за медично-оздоровчим, психолого-педагогічним і адміністративно-господарським напрямками [4].

На перший погляд здається, що зазначені умови повністю сприяють перебуванню у них маленької дитини, її повноцінному розвитку на початкових етапах життя та спілкування з матір'ю. Але чи є таке спілкування дійсно потрібним дитині? Як психологічне становище матері впливає на ще не сформовану психіку малечі? Як показує практика, звичайні жінки, які в принципі мають змогу виховати повноцінних членів суспільства через свої погляди, переконання, особистий рівень виховання, належні звички та рівень розвитку, вкрай рідко потрапляють до подібних закладів.

Також можна зазначити, що у жінок, в умовах ізоляції, більше ніж у чоловіків спостерігаються патологічні відхилення в психіці, оскільки фактор позбавлення волі суттєво впливає на психічний стан. При тривалих термінах ув'язнення жінки повністю адаптуються до умов обмеженого середовища і доволі часто страждають психічними аномаліями [5].

В установах виконання покарань жінки на етапі вагітності утримуються поряд з іншими жінками, що не перебувають у такому стані, і серед них часто зустрічаються такі, що страждають епілепсією, олігофренією, психопатичними розладами, мають залежність від наркотиків та алкоголю, у стадіях, які потребують психотерапевтичного лікування, що також залишає помітний відбиток на психічному становищі майбутньої матері і як наслідок психічному становищі дитини. Як зазначають Т.В. Кушнірова та М.В. Харченко, почуття материнства у засуджених жінок, які відбувають покарання у місцях позбавлення волі різних рівнів безпеки, відрізняється від подібного почуття жінки-матері, яка знаходиться у суспільстві, тим, що іноді це почуття у них пов'язане із болем та страхом, можливо навіть і помстою. Досить часто, це може бути зумовлено тим, що вони готуються стати мамою або народили дитину з метою отримати покращені умови відбування покарань або полегшення

виroku, тобто дитина для них є певним засобом для досягнення власної мети і після її досягнення може бути на заваді [5].

З одного боку ми вбачаємо законодавчо закріплене у Сімейному кодексі України право жінки на материнство, а з іншого – право дитини на свободу та особисту недоторканість передбачене Конституцією України та Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р. (далі – Конвенція). Тож постає питання, чому законодавець думає лише про жінку, що вчинила злочин, а про дитину лише як додаток, хоча і встановлює начебто належні для неї умови? Стаття 5 Конвенції зазначає, що кожен має право на свободу та особисту недоторканність. Нікого не може бути позбавлено свободи, крім випадків і відповідно до процедури, встановленої законом, що передбачає законне ув'язнення особи після засудження її компетентним судом; законний арешт або затримання особи за невиконання законного припису суду або для забезпечення виконання будь-якого обов'язку, встановленого законом і т.д., що аж ніяк не стосується дитини жінки засудженої до позбавлення волі.

Тому доречно буде дослідити нормативні акти, якими регламентується порядок перебування дітей у відповідних державних установах. Такими є: Мінімальні стандартні правила поведіння з ув'язненими ООН від 30.08.1955 р., Рекомендація Ради Європи R (98) 7 щодо етичних і організаційних аспектів охорони здоров'я у тюрмах; Матері і діти у тюрмах – Рекомендація № 1469 (2000) Парламентської Асамблеї Ради Європи, КК України, КВК України, Порядок організації надання медичної допомоги засудженим до позбавлення волі, Типове положення про будинок дитини при виправній колонії та деякі інші акти [6]. Звернемо особливу увагу на рекомендації інституцій Ради Європи щодо питання перебування у місцях позбавлення волі вагітних жінок та жінок, які мають дітей. Така тематика була піднята на засіданні Парламентської асамблеї Ради Європи, на якому було прийнято рекомендацію № 1469 (2000) щодо матерів та дітей в установах виконання покарань. Як за-

значено у рекомендації, близько 100000 жінок відбувають покарання в пенітенціарних закладах держав членів Ради Європи, значна кількість молодих матерів та їхніх дітей віком до трьох років перебувають у такій ситуації [7]. Відповідно до дослідження експертів-психологів, діти, які перебувають разом з матір'ю в установах виконання покарань, мають певні труднощі з соціальною адаптацією, проблеми з розвитком особистості. Малюки, які народилися або перебували деякий час у місцях позбавлення волі, часто мають вади розвитку [8].

Чималий внесок у досліджуване питання вносять акти Організації Об'єднаних Націй, зокрема, Декларація прав дитини від 20.11.1959 р., а саме її принцип 2 стверджує, що дитині законом та іншими засобами має бути забезпечений спеціальний захист і надані можливості та сприятливі умови, що дадуть їй змогу розвиватися фізично, розумово, морально, духовно та соціально, здоровим і нормальним шляхом, в умовах свободи та гідності. Принцип 4 зазначає, що дитина має користуватися благами соціального забезпечення. Їй має належати право на здорове зростання і розвиток; з цією метою спеціальні догляд і охорона мають бути забезпечені дитині та її матері. Дитина повинна мати право на належні харчування, житло, відпочинок і медичне обслуговування [9].

В рамках реалізації національного превентивного механізму співробітниками Секретаріату Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини у лютому 2019 року було проведено перевірку стану дотримання законодавства щодо відбування покарання в державній установі «Чернігівська виправна колонія № 44». На день візиту, як зазначено у відповідному звіті, в установі утримувалась 151 засуджена жінка, з них 7 жінок з дітьми віком до трьох років, що перебувають у «Будинку матері та дитини». Окрім порушень з боку установи щодо трудових та житлових прав засуджених, співробітники виявили важливу проблему у сфері медичного забезпечення як самих жінок, так і їхніх дітей. Зокрема, Державна установа «Центр охорони здоров'я Державної кримінально-виконавчої служби України» у Чернігівській області досі не здобула ліцензію на здійснення медичної діяльності в

колонії. Та що найбільше вражає, відповідно через відсутність такої ліцензії, в медичній частині відсутні терапевт, психіатр, дерматолог та фтизіатр. Стан такого кадрового забезпечення та проблеми організаційного характеру призводять до порушення вимог законодавства і незабезпечення прав засуджених на своєчасну медичну допомогу та перевірку їхнього стану здоров'я, відповідно до вимог законодавства [10].

Висновки. Отже, виходячи з усього вище сказаного ми вважаємо, що перебування дитини поруч з матір'ю в установі виконання покарання, під час відбування нею покарання є недоречним з точки зору неповноцінності умов такого перебування, передбаченого законодавцем, а також порушенням конституційних прав людини і громадянина та прав людини, передбачених міжнародними актами, ратифікованими Україною. Тому установа виконання покарань – це не найкраще місце для виховання та тривалого часу перебування дитини, адже така установа є режимним об'єктом з конкретно визначеними правилами, виконання яких не має стосуватися дітей. Змалку дитина має звикати до повноцінного соціуму, вільно, без обмежень пересуватися місцевістю, у якій знаходиться, спілкуватися з іншими дітьми, родичами, за їх наявності, та що найважливіше – мати належний медичний огляд та отримувати вчасну та якісну медичну допомогу.

Література

1. Кримінальний кодекс України: Закон від 05 квіт. 2001 р. № 2341-III.
2. НПК Кримінального кодексу України / за заг. ред. д.ю.н., проф. Лошицького М.В. 2019. 784 с.
3. Кримінально-виконавчий кодекс України: Закон від 11 лип. 2003 р. № 1129-IV.
4. Про затвердження Типового положення про будинок дитини при виправній колонії: наказ Міністерства юстиції України; МОЗ України; Положення від 21 бер. 2013 р. № 500/5/219.
5. Психологічні особливості засуджених жінок молодіжного віку, які готуються до материнства / Т. Кушнірова, М. Харченко. *Збірник наук. праць Нац. академії Державної прикор-*

донної служби України. Серія: Психологічні науки. 2016. № 1. С. 146-155. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpnarpv_pn_2016_1_14

6. Жінки і матері з дітьми в ув'язненні / Державний департамент України з питань виконання покарань. Інформаційно-консультативний жіночий центр. Швейцарська агенція з розвитку і співробітництва. Київ, 2007. URL: http://www.wicc.net.ua/media/materi_v_uv'yznenni.pdf

7. Рекомендація 1469 (2000)11 Матери и дети младшего возраста в пенитенциарных учреждениях. URL: [https://www.coe.int/t/r/parliamentary_assembly/\[russian_documents\]/\[2000\]/\[Juin\]/Rek1469.asp](https://www.coe.int/t/r/parliamentary_assembly/[russian_documents]/[2000]/[Juin]/Rek1469.asp)

8. Договір між Державним департаментом України з питань виконання покарань та Швейцарською агенцією з розвитку та співробітництва за проектом Жінки та матері з [...] Держдепартамент вик. покарань, Швейцарія; Договір, Проект, Міжнародний документ від 18 груд. 2007 р.

9. Декларація прав дитини: ООН; Декларація, Міжнародний документ від 20 лист. 1959 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_384

10. Жажливі умови праці та відсутність належного медичного забезпечення: у Чернігівській колонії № 44 порушуються права засуджених жінок. URL: <https://www.legalife.com.ua/2019/02/18/zhakhlyvi-umovy-pratsi-ta-vidsutnist-nalezhnomedychnoho-zabezpechennia-u-chernihivskii-kolonii-44-porushuiutsia-prava-zasudzhenykh-zhinok/>

References

1. Kriminalnij kodeks Ukrayini: Zakon vid 05.04.2001 № 2341-III.
2. NPK Kriminalnogo kodeksu Ukrayini / za zag. red. doktora yuridichnih nauk, profesora Loshickogo M.V. 2019. 784 s.
3. Kriminalno-vikonavchij kodeks Ukrayini: Zakon vid 11.07.2003 № 1129-IV.
4. Pro zatverdzhennya Tipovogo polozhennya pro budinok ditini pri vipravnij koloniyi: Nakaz Ministerstva yusticiyi Ukrayini; MOZ Ukrayini; Polozhennya vid 21.03.2013 № 500/5/219.
5. Psihologichni osoblivosti zasudzenih zhinok molodizhnogo viku, yaki gotuyutsya do materinstva / T. Kushnirova, M. Harchenko. *Zbirnik naukovih prac Nacionalnoyi akademiyi Derzhavnoyi prikordonnoyi sluzhbi Ukrayini. Seriya: Psihologichni nauki.* 2016. № 1. S. 146-155. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpnarpv_pn_2016_1_14
6. Zhinki i materi z ditmi v uv'yznenni /

Derzhavnij departament Ukrayini z pitan vikonannya pokaran. Informacijno-konsultativnij zhinochij centr. Shvejcarska agenciya z rozvitku i spivrobotnictva. Kiyiv, 2007. URL: http://www.wicc.net.ua/media/materi_v_uvyaznenni.pdf

7. Rekomendaciya 1469 (2000)11 Materi i deti mladshogo vozrasta v penitenciarlyh uchrezhdeniyah. URL: [https://www.coe.int/t/r/parliamentary_assembly/\[russian_documents\]/\[2000\]/\[Juin\]/Rek1469.asp](https://www.coe.int/t/r/parliamentary_assembly/[russian_documents]/[2000]/[Juin]/Rek1469.asp)

8. Dogovir mizh Derzhavnim departamentom Ukrayini z pitan vikonannya pokaran ta Shvejcarskoyu agencyeyu z rozvitku ta spivrobotnictva za proektom Zhinki ta materi z [...] Derzhdeparta-

ment vik. pokaran, Shvejcarsiya; Dogovir, Proekt, Mizhnarodnij dokument vid 18.12.2007.

9. Deklaraciya prav ditini: OON; Deklaraciya, Mizhnarodnij dokument vid 20.11.1959. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_384

10. Zhahlyvi umovi praci ta vidsutnist nalezhnogo medicnogo zabezpechennya: u Chernigivskij koloniyi № 44 porushuyutsya prava zasudzenih zhynok. URL: [https://www.legalife.com.ua/2019/02/18/zhakhlyvi-umovy-pratsi-ta-vidsutnist-nalezhnohomedychnoho-zabezpechennia-u-chernihivskii-kolonii-44-porushuyutsia-prava-zasudzenykh-zhinok/=](https://www.legalife.com.ua/2019/02/18/zhakhlyvi-umovy-pratsi-ta-vidsutnist-nalezhnohomedychnoho-zabezpechennia-u-chernihivskii-kolonii-44-porushuyutsia-prava-zasudzenykh-zhinok/)

N. Kolomiets

THE RIGHTS OF THE CHILD BORN IN THE PENALTY INSTITUTION

Chernihiv National Technological University
Shevchenko str., 95, 14000, Chernihiv, Ukraine
E-mail: kolomiyetsn@ukr.net

Purpose: to investigate the peculiarities of serving women who are pregnant and women who have children under the age of three, as well as the rights of the child in the penitentiary with the mother. **Methods:** documentary analysis and synthesis, comparative analysis, objective truth, cognitive-analytical, etc. **Results:** justification for the inappropriate stay of the child near the mother in the penitentiary while serving her sentence. **Discussion:** it has been found that a penitentiary is not the best place to educate and prolong a child's stay, as it is a regime facility with specific rules that do not apply to children.

Certainly, in the case of committing a person of any crime, she should be punished, but what if a woman who is in a state of pregnancy or has a child who has not reached the age of three is found to be such a person? It is well-known that economic and social problems in society, above all, affect vulnerable groups of the population, to which they belong to this category of persons.

We believe that a child's stay with his mother in a penitentiary institution while serving his sentence is inappropriate in view of the inferiority of the conditions of such a stay provided for by the legislature, as well as a violation of constitutional human and civil rights and human rights enshrined in international instruments, ratified by Ukraine. Therefore, a penitentiary institution is not the best place for upbringing and a long stay of the child, as it is a regime facility with specific rules that should not be enforced by children. From a young age, a child should become accustomed to a full-fledged society, to move freely, without restriction, in the area where he or she is, to communicate with other children, relatives, if available, and most importantly, to have proper medical examination and receive timely and quality medical care.

Keywords: penal institution; serving women; serving pregnant women and women with children under the age of three; child homes; Chernihiv penal colony № 44.